

TANDEM – MAGYARI SÁRA ROVATA

Bűn(tett) és bűnhődés

Társadalom

Júliusban a caracali tinigyilkosság borzalma söpört végig az országon. A *büntetthez* és a *büntetéshez*, *bűnhődéshez* kapcsolódva parázs viták alakultak ki a médiában, a közösségi oldalakon, magánbeszélgetésekben. Rovatindító tandemünkben nem célunk konkrétan evvel az üggyel foglalkozni, csak apropóként szolgál a címbeli fogalmak megközelítéséhez: az antropológus és a pszichológus tollából.

(Bartha Krisztina)

A *bűn* fogalma nem ismert a pszichológiai szakkifejezések között. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a *bűnnel*, a *bűntettel*, a *bűnhődéssel* nem foglalkozik a pszichológiatudomány, csupán sajátos módon közelít ezekhez. A szakirodalomban a *bűntett* legközelebbi alternatívája a helyzethez nem illő (normaszegő), mások érdekeit, határait sértő viselkedés. Ez az alternatív kifejezés azonban sokkal tágabb keretben foglalkozik a témával, mint például a jog, ugyanis mások érdekeit sérteni, a helyzethez nem illő módon viselkedni úgy is lehet – és szoktunk is, hogy annak nincsenek súlyos társadalmi-jogi következményei. Ilyenkor a *bűntett/normaszegés* az egyénen belül okozhat feszültséget, és szinte biztosan rongálja azt a kapcsolatot, amelyikben megtörtént, vagy amelyikre hatással volt. Emellett a pszichológia például egyes személyiségzavarok esetén a normaszegő viselkedést kifejezetten tünetnek tekinti, így a betegség velejárójaként tematizálja. Ilyenkor a normaszegés elkerülése, azaz a tünetek csökkentése vagy megszüntetése érdekében gyógyszeres és pszichoterápiás kezelést javasolnak a szakemberek. Természetesen, ha a normaszegést a törvény is bünteti, a kezelést nemcsak javasolják, hanem akár kötelezhetik is a pszichés beteget az adott gyógykezelés igénybevételére.

A *Pszichológiai kisenciklopédiában* a *bűntudat* fogalma jelen van, meghatározása szerint annak tudata, hogy az egyén

MAGYARI SÁRA (1976, Nagybodófalva) nyelvész, újságíró, a PKE docense. Tanulmányait Nagyváradon (I. Vulcan Tanítóképző, Ady Endre Sajtókollégium), Temesváron (Művészeti Iskola) és Kolozsváron (BBTE) végezte. Rovatai vannak a Román Rádió temesvári adásában, a Nyugati Jelenben, az E-nyelv Magazinban, a MŰRE lapjában. Kötete: Takázás (esszék, publicisztikák, MŰRE, 2018).

megsértette azokat a társadalmi normákat, amelyekkel azonosult, és az ezt követő megbánás érzése. Bármely olyan viselkedés okozhat *bűntudatot*, amellyikkel belsővé tett normáinknak vagy a (jelentős) mások által elvártaknak nem teszünk eleget. A *bűnhődés* pszichológiai szemmel voltaképpen az egyénben létrejövő frusztrációk, tünetek halmaza, amelyet tettei következtében él át. Ezeknek a frusztrációknak a következménye szintén lehet lelki betegség, ami főként akkor jelentkezik, ha az egyénnek nincs lehetősége a normaszegő viselkedést kijavítani.

A *bűntudat* a freudi személyiségmodellben szorosan összefügg a felettes én megjelenésével. Az ösztönén és az én után fejlődik ki a személyiségünk ezen része, amely a szülői és a társadalmi értékeket és a tőlük származó normákat, tiltásokat foglalja magában. Ez az énrészünk dönti el – a szabályok belsővé tételét követően –, hogy mi helyes és mi helytelen. A felettes én egyik egysége a lelkiismeret, amely a helytelenített viselkedést követően *bűntudat* formájában jelenik meg. Tudni kell ugyanakkor, hogy a felettes én működése nem biztos iránytű, ugyanis olyan tökéletességre törekszik, ami híján van minden realitásnak és objektivitásnak, ezért az egyénben akár súlyos szorongást is előidézhethet.

Érdeemes különbséget tenni a szégyen és a bűntudat fogalmai között is. Az újabb kutatások (l. pl. Brené Brown) azt sugallják, hogy szégyent akkor élünk át, amikor önnön értékünket, személyiségünket kérdőjelezzük meg általában a környezetünk túlzó elvárásai vagy a meglévő (családi) mintáink miatt. Ez az érzés a tökéletlenségünkre emlékeztet, bénító hatást gyakorol az egyénre és gátolja a továbblépést, valamint a fejlődést. A *bűntudat* ezzel szemben a lelkiismeretünk szerinti rossz cselekedet után következik be, mindig egy aktív cselekvés következménye. A bűntudat a pszichésen egészséges embernél beindítja a jóvátétel iránti igényét, ez lehet bocsánatkérés vagy más, a helyrehozást célzó viselkedés.

(Magyari Sára)

A közösség és egyén együttműködését szabályozó normák hol korlátként, hol kapaszkodóként jelennek meg az idők vagy az értékrendek változása során. A *bűn(tett)* és a *bűnhődés* inkább vallási, jogi kifejezések, de mindenképpen antropológiai, emberi mivoltunkhoz kapcsolódnak. Kultúrközi vizsgálatok azt mutatják, hogy alapvetően kétféle módon viszonyulnak a társadalmak a bűnhöz, a normaszegéshez: az egyik az úgynevezett *vadember-viselkedés*, a másik az *ámokfutás*.

A *vadember-viselkedést* Új-Guinea őslakóinál figyelték meg. Tulajdonképpen „nem veszélyes”, inkább hisztérikus reakcióról van szó, mely néhány napig tart, aztán a dühöngő egyén eltűnik az erdőben. Ha normális állapotban tér vissza, akkor

DR. BARTHA KRISZTINA
nyelvész, pszichoterapeuta, tréner. Magyarangol és pszichológia szakon végzett a BBTE-n, alkalmazott nyelvészetből doktorált az ELTE-n, jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Doktori Iskolájának hallgatója. A PKE oktatója, emellett pszichodráma önismereti csoportokat és személyiségfejlesztő tréningeket tart. Kutatási területei a kétnyelvűség, a beszédfeldolgozási folyamatok, az elmeolvasás kialakulása és fejlődésének vizsgálata.

úgy viselkedik, mint aki nem emlékszik semmire, és a közösség sem emlékezteti arra, ami történt. Ha viszont továbbra is dühöng, akkor egy megszelídítési ceremóniának vetik alá. Általában fiatal férfiakról van szó, akik az ifjúkor után többféle társadalmi szerep betöltését kellene megvalósítsák, de kudarcot vallanak. Ezt a közösség tagjai figyelembe veszik, és megpróbálják a fiatal képességeihez igazítani a szerepkövetelményeket, és szépen lassan visszafogadják a közösségbe, ahol teszi a – képességeinek megfelelő – dolgát.

Az *ámokfutást* inkább a kelet-ázsiai országokban figyelték meg. Az agresszív kitörést egy bizonyos fokú visszavonulás előzi meg. Ezután a személy támadóvá válik, és az első

közelében lévő fegyvert magához ragadja. Mindenkit, akit a közelében talál, megöl vagy megsebesít. Amikor elfogynak áldozatai, önmagával is végez. Ha sikerül őt megállítani, akkor általában pszichiátriai osztályra kerül. Ilyen megfigyelések során jutottak arra a következtetésre, hogy pszichopatológiai jegyekkel nem jellemezhető az ámokfutók viselkedése. Viszont észrevették, hogy nagyobb társadalmi változás esetén nőtt az ámokfutók száma, s elsősorban az alacsonyabb kulturális szinten élő rétegekből kerültek ki az agresszorok.

Tradicionális magyar közösségekben az volt a szokás, ha valakit normaszegésen kaptak, meg kellett bűnhődnie. Ennek több lépésből álló menete volt: a bűn kiderülése után közösségileg szembesítették a delikvenst tetteivel, általában a templomban koprédikálták, a faluban kidobolták, kipletykálták, kiközösítették – azaz megszegényítették. Ha képes volt szégyenkezni (ennek tipikus testi jelei is vannak: arcpír, leszegett tekintet, fej, megroggyant testtartás), akkor beindulhatott a bűnhődés. Az egyén ilyen-kor magába szállt, sokszor sírt, könnyezett, nem tudott aludni, enni, szomorú volt. De a közösség egy-két tagja szemmel tartotta a bűnhődőt, hogy a tethez igazítva legyen igazságos a büntetés, bűnhődés. Ha megtörtént a belső megtisz-tulás (önreflexió, beismerés, ráébredés), akkor szépen lassan elkezdtek visszafogadni a delikvenst a közösség-be. Fokozatosan növelték iránta a bizalmat, s ha az egyén élt evvel a lehetőséggel,

akkor a falu, a közösség idővel elfelejtette bűnét, nem hánytorgatta azt.

Ma hogyan történik mindez? Érdemes elgondolkodni azon, hogy közösségileg mit tartunk bűnnek, normaszegésnek. Tudunk-e úgy büntetni, hogy aztán visszatéríthessük a jó útra az egyént. Kit büntetünk, kit nem? Van-e még a szégyennek hatalma? Van-e még pironkodó arc? Büntetés-e a börtönbe vonulás, és lesz-e bűnbánat, önreflexió, jóvátétel? Hol a határ az egészséges szégyenérzet és a megszegényítés, megalázás között? Mi legyen a fogat fogért magatartással? És van-e dicséret, elismerés? Mert a kettő valahogyan együtt jár: a helyénvaló magatartást megerősítjük, a nem helyénvalót elutasítjuk.

Annyi kérdés adódik, annyi értelmezési lehetőség, annyi helyzet. De itt van ez a két szó: *bűn* és *bűnhődés*. És ott van az ember és a lelkiismerete. Már akinek van...